

QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI

ILMIY-ELEKTRON JURNALI
9-SON

KOKAND UNIVERSITY | **2023**
HERALD | **VOLUME №9**

**QO‘QON
UNIVERSITETI
XABARNOMASI
9-SON**

**KOKAND
UNIVERSITY
HERALD
VOLUME 9**

**ВЕСТНИК
КОКАНДСКОГО
УНИВЕРСИТЕТ
ВЫПУСК 9**

9/2023

QO'QON UNIVERSITETI

XABARNOMASI

Ilmiy-elektron jurnali

Tahrir kengashi raisi:

G'.E.Zaxidov

Bosh muharrir:

Sh.R.Ruziyev

Tahrir kengashi mas'ul kotibi:

A.A.Yusupov

Sahifalovchi muharrir:

T.M.Umarov

Texnik muharrir:

D.Z.Solidjonov

Tahririyat hay'ati:

1. I.f.d., prof., S. G'ulomov (O'z.R. Fanlar Akademiyasi)
2. DSc., prof., Sh. I. Mustafakulov
3. DSc., Mark Rozenbaum (AQSH)
4. PhD., I. Bobojonov (IAMO, Germaniya)
5. PhD., N. Djanibekov (IAMO, Germaniya)
6. PhD., K. Akramov (IFPRI, AQSH)
7. PhD., N. Yusupov (Woosong University, J.Koreya)
8. DSc., D. Xosilova (University of Wyoming, AQSH)
9. I.f.d., prof., B. Salimov (TDIU)
10. I.f.d., prof., K. Axmedjanov (KIUT)
11. I.f.d., prof., N. Maxmudov (TDIU)
12. PhD., Sh. Aktamov (Singapur universiteti)
13. I.f.d., prof., U. Gafurov (TDIU)
14. I.f.d., prof., X. Qurbonov (TDIU)
15. F.f.n., dotsent D. Xodjayeva (QDPI)
16. I.f.n., dotsent, N. Urmonov (TDIU)
17. F.f.d., prof., Sh. Shaxobidinova (ADU)
18. F.f.d., prof., M. Umarxodjayev (ADU)
19. I.f.n., dotsent, J. Qambarov (FarPI)
20. PhD, dotsent, D. Rustamov (ADU)
21. I.f.n., dotsent, A. Islamov (Qo'qon universiteti)
22. PhD., M.Najmiddinov (Qo'qon universiteti)

Qo'qon universiteti xabarnomasi

("Вестник Кокандского университета – Kokand University Herald") ilmiy-elektron jurnali Qo'qon universiteti Kengashining qaroriga asosan tashkil etilib, 2020-yil 10- oktabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №1138 raqami bilan ro'yxatidan o'tkazilgan, shuningdek davlatlararo standartlar talabi asosida O'zbekiston Milliy kutubxonasidan jurnal uchun 2181-1695 ISSN-raqami olingan.

© "Kokand University" – 2023

Tahririyat manzili:

150100, Farg'ona viloyati, Qo'qon shahri, Turkiston ko'chasi, 28 a-uy, 1-xonadon

Mundarija:/Outline:

Iqtisodiyot / Economy			
1.	Sh.Ruziyev	O'zbekistonda smart turizmni zamonaviy prinsiplari asosida rivojlantirish va bunda xorij tajribasidan foydalanish	3-6
2.	Kh.Sabirov A.Akbarova	Strategy for the development of free economic zones in Uzbekistan	7-10
3.	K.Светлана O.Арзиқулов Г.Атамуратова	Методы управления кредитным портфелем коммерческих банков	11-16
4.	J.Bobanazarova L.Zulfikarova	Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishida yoshlarning kasbiy layoqatlarini shakllantirish	17-20
5.	K.Kurpayanidi	Institutional aspects and risks in the digital economy: ways to reduce uncertainty for economic agents	21-25
6.	A.Abduvoxidov X.Nazarov	Qishloq xo'jaligi tarmog'ini zamonaviy axborot texnologiyalari orqali raqamlashtirish va innovatsiyalarni jadallashtirish istiqbollari	26-30
7.	Sh.Rasulova	Oziq-ovqat sanoat korxonalarini faoliyatini boshqarish hamda korxonalar iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari	31-34
8.	Kh.Sabirov A.Akbarova	Influence of the volume of industrial production in Uzbekistan on the import trend	35-40
9.	M.Turg'unov	Raqamli iqtisodiyot sharoitida oziq-ovqat sanoati korxonalarini faoliyatida zamonaviy boshqaruv istiqbollari	41-45
10.	K.Svetlana U.Gulmira	Tadbirkorlik faoliyatida motivatsiya modellari va xorijiy davlatlar tajribalarining ahamiyati	46-49
11.	Г.Хусанова	Худудлар саноатини комплекс-инновацион ривожлантириш модели (Наманган вилояти мисолида)	50-52
12.	T.Boburjon J.Mamasoliyev	Mamlakat yalpi ichki mahsulotiga soliq turlarining ta'siri	53-60
13.	A.Abdusamadov	A comprehensive analysis of the impact of globalization on auditing standards	61-63
14.	K.E. Grishin Y.Djabbarova	Features of printing production in modern conditions	64-67
15.	X.Gafurov S.Abdulhamidov	Mamlakat yalpi ichki mahsulotini rivojlantirishda kichik biznesni o'rni va duch kelishi mumkin bo'lgan muammolar tahlili	68-71
16.	A.Abdusamadov D.Xo'jamurodov	Moliyaviy texnologiyalar tarixi va rivojlanishi: O'zbekiston misolida	72-74
17.	D.To'xtamurodov	Erkin iqtisodiy zonalarni rivojlantirishni boshqarishning samaradorligi	75-78
18.	Н.Мукумова	Состояние, тенденции и особенности развития рынка услуг высшего образования в Узбекистане	79-84
19.	J.Turg'unov	Mamlakatimizda yashil iqtisodiyotni joriy etish holati va asosiy yo'nalishlari	85-87
20.	U.Mamadaliyev	Specific characteristics of tour operator activity management	88-90
21.	М.Усмонов	Актуальные вопросы достижения точки безубыточности на предприятиях	91-94
22.	Kh.Gafurov	Unraveling complexity: assessing the impact of real effective exchange rate on Uzbekistan's trade dynamics	95-98
23.	L.Yoqubov	Iqtisodiyotni rivojlantirishda investitsiyalarni jalb qilish mexanizmlari tahlili	99-101
24.	Z.Umarova	Iqtisodiy islohotlar sharoitida korxonalarini boshqarish	102-105
25.	O.Umarov Yo.Murodova	Sayyohlar uchun yovvoyi tabiat farovonligini oshirishda marketingdan foydalanish	106-108
26.	Sh.Saloxitdinov	Mehnat bozoriga oliy ta'lim muassasalari tomonidan bitiruvchilarni tayyorlashni tartibga solishning institutsional asoslari	109-112
27.	Sh.Rasulov	Mehnat resurslarining iqtisodiyot tarmoqlari bo'yicha bandligining joriy holati tahlili	113-116
28.	G.Melibaeva	An overview of the function of human resource management in employee performance and motivation	117-121
29.	M.Gulomkodirova	An overview of green banking practices in Uzbekistan	121-125
30.	M.Tojiyeva	Kichik biznesni rivojlantirishning mamlakat ijtimoiy- iqtisodiy hayotidagi ahamiyati	126-130
31.	Sh.Po'latov Sh.Musabekov	The study of value-added tax: knowledge from the eu vat experience and Uzbekistan's vat system	131-135
32.	M.Sultonov	Fond bozori va unda tijorat banklarining tutgan o'rni	136-139

33.	Sh.Po'latov	O'zbekiston respublikasida qo'shilgan qiymat solig'i va aylanmadan olinadigan soliq to'lovchilarini bir-biridan farqli jihatlarini baholash	140-143
34.	A.Baxromov	Increasing the economic efficiency of textile industry enterprises through digital technologies	144-146
35.	H.Rasulov	Siyosiy mojarolarning turizmga ta'siri	147-150
36.	D.Mamayusupova	Turizm sohasida davlat-xususiy sherikligi ishtirokchilarining o'zaro hamkorligi samaradorligini oshirish	151-153
Pedagogika / Pedagogy			
37.	M.Ganiyeva D.Ergasheva	Unlocking knowledge: key pedagogical aspects of the study of philology	154-158
38.	Sh.Jumanova A.Abdullayev M.Odilova	O'zbekistonda pisa testi natijalari va boshlang'ich ta'lim o'quvchilarini bu testga tayyorlash istiqbollari	159-162
39.	M.Temirova	Mustaqillik yillarida O'zbekistonda ichki ishlar profilaktikasi inspektorlari faoliyatini tashkil etishning huquqiy asoslarini mustahkamlanishi	163-165
40.	G.Sanginova	Erta bolalik ta'limini qo'llab-quvvatlashda oilalarning roli	166-169
41.	N.Valiyeva	Boshlang'ich sinf o'quvchilarida matematik kompetensiyasini rivojlantirish yo'llari	170-173
42.	V.Abdullaeva	Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asarining o'rganilishi hamda asardagi somatik frazeologik birliklarning qo'llanilishi	174-179
43.	S.Asilova	Tarbiyasi qiyin o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish masalalari	180-183
44.	Z.Eraliyeva D.Djo'rayeva	Bolalar tafakkurini rivojlantirishda ayrim didaktik o'yinlarning ahamiyati	184-186
45.	G.Komiljonova	Fanlararo bog'lanishlar asosida talabalarni bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish	187-192
46.	Sh.Pardayev	O'quvchilarning individual o'quv natijalarini baholashga zamonaviy yondashuvlar	193-196
47.	A.Mirzakulov	IIV akademiyasi kursant qizlarini zamonaviy krossfit sport turi orqali jismoniy tayyorgarligini takomillashtirish	197-200
48.	F.Berdibekova	Akmeologik yondashuv asosida talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning pedagogik mexanizmlari	201-203
49.	H.Akbarova	Talim jarayonlarini raqamli texnologiyalar asosida samaradorligini oshirish (onlayn o'yinlar)	204-208
Filologiya / Philology			
50.	M.Mamatqulova	How does a person become multilingual?	209-2012
51.	M.Mamatqulova	Needs analysis as a main phase for designing english for specific purposes (esp) course	213-216
52.	L.Uzakova	O'zbek va ingliz tillarida to'y bilan bog'liq leksik birliklarning lingvokulturologik tadqiqi: o'zbek va ingliz tillarida to'y bilan bog'liq leksik vositalarning chog'ishtirma tadqiqi	217-221
53.	G.Xoldorova	Alisher Navoiy ijodida sakkokiy an'analari	222-224
54.	M.Парпиева	Актуальные вопросы изучения русского языка	225-227
Raqamli texnologiyalar / Digital technologies			
55.	C.Гулямов A.Шермухамедов Б.Шермухамедов	Применение искусственного интеллекта в образовании	228-232
56.	F.Mulaydinov D.Otajonova	Breaking language barriers: the future of english language teaching with ar/vr technology	233-236
57.	F.Mulaydinov A.Abdullayev M.Odilova	Ta'limda raqamli texnologiyalarning roli	237-240
58.	T.Azimova	Matematikani o'qitishda qiyosiy usullar va o'quv texnologiyalari	241-244
59.	Sh.Akhunova	Concerns regarding the use of foreign experience and the significance of using digital technologies to boost the tourism network's competitiveness	245-249
60.	B.Akramov	Fizika fanini o'qitishda zamonaviy texnikalardan foydalanish va zamonaviy texnik qurilmalarni amaliy o'rganish	250-253

OZIQ-OVQAT SANOAT KORXONALARI FAOLIYATINI BOSHQARISH HAMDA KORXONALAR IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI

Rasulova Sharifa G'aybullayevna

Jizzax politexnika instituti,
Iqtisodiyot va menejment kafedrasida dotsenti
Email: sharifas674969@gmail.com
+998915674969

MAQOLA HAQIDA

Qabul qilindi: 24-dekabr 2023-yil
Tasdiqlandi: 26-dekabr 2023-yil
Jurnal soni: 9
Maqola raqami: 7
DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v9i9.829>

KALIT SO'ZLAR/ Ключевые слова/ keywords

Qurilish tarmog'i, qurilish mahsuloti, bino, inshoot, qurilishning xo'jalik usuli, qurilishning pudrat usuli.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada bugungi kunda mamlakatimizning milliy iqtisodiyotida qurilish sohasining o'rni va ahamiyati, Prezidentimiz tomonidan ko'zlangan yuqori iqtisodiy o'sish sur'atlarini saqlab qolish ham qurilish sohasidagi olib borilayotgan islohotlar bilan chambarchasi bog'liqligi, hamda statistika boshqarmasi tomonidan O'zbekiston Respublikasida qurilish ishlari bajarilish bo'yicha ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Kirish. Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning hozirgi bosqichida oziq-ovqat savdosi korxonalarida xizmatlarni diversifikatsiyalashning samaradorligini oshirish pirovard maqsad bo'lib hisoblanadi. Yurtboshimiz ta'kidlaganlaridek – "Hozirgi vaqtda dunyo miqyosida oziq-ovqat xavfsizligi, ekologik toza mahsulotlar ishlab chiqarish dolzarb masaladir"¹. Ushbu masalani hal etishda yangilanayotgan O'zbekistonda faoliyat yuritayotgan oziq-ovqat savdosi korxonalarini xizmatlarining rolini oshirish muhim ustuvor vazifalardan bo'lib, bu borada mamlakat miqyosida oziq-ovqat savdosini yanada rivojlantirish, uning raqobatbardoshligini ta'minlash, ichki va tashqi bozorlardagi konyunktura o'zgarishini inobatga olgan holda oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish va ularni iste'molchilarga taklif etishda savdo xizmatlarini tarmog'ini, yo'nalishlarini kengaytirish alohida ahamiyat kasb etadi. Jumladan, bugungi kunda jahonda oziq-ovqat savdosi sohasining rivojlanishi elektron tijorat darajasiga qadar ko'tarilib, «elektron tijoratning ko'lami 2,8 trln. AQSH dollari va o'sish sur'atlari 20-25 foizni tashkil etmoqda»². Bu ko'rsatkichlar jahon miqyosida oziq-ovqat savdosi xizmatlarining takomillashayotganidan dalolat beradi. Jahonda oziq-ovqat savdosi sohasini samarali rivojlantirishga, bozorlarda raqobatbardosh mahsulotlarning turlarini kengaytirishga oid tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarni takomillashdirish, soha xizmatlari samaradorligini rivojlantirishning strategik yo'nalishlarini ishlab chiqish masalalari ham ustuvor vazifalar sifatida baholanmoqda. Mamlakatimiz iqtisodiyotining hozirgi rivojlanish bosqichida eng muhim muammolaridan biri oziq-ovqat xavfsizligi va aholini oziq-ovqat mahsulotlari bilan to'laonli ta'minlashdir. Oziq-ovqat sanoati mamlakatimizda ishlab chiqarilgan mahsulotlar bilan to'ldirishning obyektiv zarurati oziq-ovqat sanoati korxonalarining samarali ishlashini nazarda tutadi, chunki oxir-oqibat nafaqat aholining turmush darajasi, balki umuman iqtisodiyotning rivojlanishiga ham bog'liq. Shu bois, oziq-ovqat sanoati korxonalarini yetuk bozor munosabatlari sharoitida va ichki oziq-ovqat bozorida raqobatning kuchayishi sharoitida, nafaqat an'anaviy resurslardan, balki, birinchi navbatda, texnologik va tashkiliy asosda foydalanishga asoslangan yangi boshqaruv tizimi zarur. Bu vazifa nazariy va amaliy xarakterdagi bir qator yangi muammolarni hal qilish uchun asos hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili. Oziq-ovqat savdosi korxonalarida xizmatlarni diversifikatsiyalash va samaradorligini oshirish bilan bog'liq ilmiy izlanishlar jahonning yetakchi ilmiy markazlari oliy ta'im muassalarida, jumladan, Cornell University (AQSH), Les Roches International School of

Hotel Management (Ispaniya), Oxford Brookes University (Buyuk Britaniya), Bluye Mountains International School of Hotel Management (Avstraliya), University of Surrey (Buyuk Britaniya), Shanxay National University (Xitoy), Maskva davlat universiteti (Rossiya) tomonidan olib borilmoqda. Oziq-ovqat savdosi korxonalarida xizmatlarni diversifikatsiyalash va samaradorligini oshirish masalalari xorijlik olimlar A.I.Brestskiy, M.A.Vaxrushina, A.M.Gremonkov, S.A.Atamanenko, K.V.Baldin, G.Y.Kasyanov, T.P.Karpova, N.P.Kondrakov, M.I.Kuter, G.N.Kabushinskaya, A.M.Gremonkov, S.M.Levko, I.D.Mixalaki, G.N.Kabushinskaya, O.M.Petrushina kabilarning³ ilmiy ishlarida o'z aksini topgan. Shuningdek, M.Q.Pardayev, K.B.Urazov, M.E.Po'latov, M.M.Muxammedov, Q.Q.Qurolov, G' H.Qudratov, S.O.Voxidov, I.S.Tuxliyev, N.Y.Jo'rayev, B.A.Abdulkarimov, N.U.Arabov, T.S.Sharipov, B.A.Xasanov, Z.T.Mamatov, I.S.Ochilov, N.A.Komilova, A.K.Ibragimov, J.R.Uraqov, S.V.Voxidov, S.Sh.Yuldashv, B.Sh.Safarov, Y.P.Urunbayeva, Sh.A.Sultonov kabilarning⁴ ilmiy izlanishlarida xizmatlarning umumiy masalalari, savdo xizmatlari samaradorligini oshirish bilan bog'liq muammolar o'rganilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada analiz va sintez, induksiya va deduksiya, abstrakt-mantiqiy tahlil, sabab va oqibat, zamon va makon, kuzatish, tizimli yondashuv, SWOT tahlil, iqtisodiy tahlilning an'anaviy, iqtisodiy matematik va statistik, sotsiologik so'rov, qiyoslash, sinergetik tahlil, korrelyatsiya va regressiya kabi usullardan foydalanilgan.

Tadqiqot natijalari. Mamlakatimizda pandemiya oqibatlaridan so'ng, aholi tomonidan kundan-kunga oziq-ovqat mahsulotlarini iste'mol qilishga bo'lgan talab keskin darajada ortib bormoqda. Bugungi kunda dunyo miqyosida aholining kundalik xaridlarini eng asosiy qismini iste'mol uchun mo'ljallangan birlamchi mahsulot sifatida oziq-ovqat mahsulotlari egallaydi. Shuning, uchun ham mamlakatimizda oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlashga mo'ljallangan korxonalarini qayta ishlash imkoniyatlarini yanada takomillashdirish hamda ularni iqtisodiy samaradorligini oshirish zamon talabi hisoblanadi. Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini iqtisodiy samaradorligini oshirish bevosita zamonaviy klaster tizimini rivojlantirishga bog'liqdir. Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini yanada takomillashdirish borasida mamlakatimizda Muhtaram, Prezidentimiz tomonidan yangi islohotlar amalga oshirib kelinmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 23-oktyabrda "O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020-

¹ Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston Strategiyasi. Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2021. - 157 b.

² We ARE Social xalqaro agentligining yillik hisoboti. <http://wearesocial.com/global-digital-report-2019>.

³ Dissertatmb.ru., <http://www.dissertatmb.ru>, <http://www.dissertatmb.com>, <http://dlin.rsl.ru/Coadvertview>, <http://psgspace/cgiav/org>, <http://setd/ohiolink/edv>, Как торговаться на восточном базаре. / Авт.

– соет. А.И.Брестский. М.: АСТ; Мн.: Харвест, 2006. – 96 с., Бухгалтерский учет в сфере услуг. Учебник. М.А.Вахрушина, Т.П.Карпова, А.М.Петров и др. - М.: Рид Групп, 2011. – 576 с., <http://setd.ohiolink.edu>, <http://www.dissertatmb.com>.

⁴ Qudratov G' H., Abdulkarimov B.A., Pardayev M.Q. va boshqalar. Savdo iqtisodiyoti muammolari. O'quv qo'llanma. – T.: "Iqtisod-moliya" nashriyoti, 2016. – 508-bet

2030-yillarga mo'ljallangan strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5853-son Farmoni qabul qilindi. Farmonga ko'ra, oziq-ovqat mahsulotlarini ko'paytirish va qayta ishlashga qaratilgan bir qator ustuvor vazifalar belgilab berilgan: oziq-ovqat mahsulotlari xavfsizligini ta'minlash va iste'mol ratsionini yaxshilash, talab etiladigan miqdordagi oziq-ovqat mahsulotlari yetishtirishni nazarda tutuvchi oziq-ovqat xavfsizligi davlat siyosatini ishlab chiqish va joriy etish; qishloq xo'jaligi, oziq-ovqat tarmog'ini modernizatsiyalash, diversifikatsiya qilish va barqaror o'sishini qo'llab-quvvatlash uchun xususiy investitsiya kapitali oqimini ko'paytirishni nazarda tutuvchi sohada davlat ishtirokini kamaytirish va investitsiyaviy jozibadorlikni oshirish mexanizmlarini joriy qilish kabi muhim bo'lgan vazifalar keltirib o'tilgan. Qolaversa, bugungi kunda mamlakatimiz iqtisodiyotining jadal taraqqiyotini ta'minlash uchun tarkibiy islohotlarni amalga oshirish, yetakchi tarmoqlarni modernizatsiya va diversifikatsiya qilish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Aks holda nafaqat iqtisodiyotimiz rivojini, balki milliy taraqqiyotning yuksak sur'atlarini ham ta'minlab bo'lmaydi. Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib aytish mumkinki, klaster tizimi asosida oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini iqtisodiy samaradorligini oshirish masalasi bugungi kunda mamlakatimiz iqtisodiyotini barqaror darajada rivojlantirishdagi ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Mamlakatimizda oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarining hozirgi holati, zamonaviy klaster tizimi asosida yangi innovatsion o'zgarishlarni amalga oshirish sur'atlarini yanada jadallashtirishni talab etmoqda. Iqtisodiy jihatdan rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, samarali klaster tizimi asosida innovatsion yondoshuvlarni amalga oshirish mamlakatimizdagi oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini iqtisodiy samaradorligini yuqori darajada oshirishni ta'minlaydi. Iqtisodiyotning innovatsion shakllanishi korxonalarini iqtisodiy samaradorligini oshirishga qaratilgan zamonaviy yondoshuvlar hisobiga yuz beradi, bu esa o'z navbatida mamlakat iqtisodiyotini o'sishiga, oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlashni rivojlantirishga, xarajatlarni tejalishiga hamda aholini oziq-ovqat mahsulotlari bilan to'liq ta'minlashga sabab bo'ladi. Bundan ko'rinadiki, mamlakatimizda oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini iqtisodiy samaradorligini oshirish hamda

klaster tizimidan samarali foydalanish korxonalariga yangi imkoniyatlarni yaratib beradi. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, bugungi kunda mamlakatimizdagi oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida ham bir qator kamchiliklar mavjud, jumladan: oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida klaster tizimidan samarali foydalanish bo'yicha aniq tizim shakllanmagan. Masalan, Germaniya davlatida oziq-ovqat sanoatining zamonaviy innovatsion klaster tizimi mavjud bo'lib, yuqori darajadagi ko'rsatkichlarga ega, bizda esa oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoatida klaster tizimi innovatsion jihatdan yuqori darajada rivojlanish ko'rsatkichiga ega emas; mahsulotni saralash, qadoqlash, qayta ishlash va eksport qilish bo'yicha agrologistika markazlari tashkil etilishiga qaramasdan, oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida klaster tizimini rivojlantirishni faqatgina bir tomonlama qayta ishlash imkoniyati bilan cheklanib qolmayotganligi iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlarini yuqori darajada emasligini ko'rsatadi; oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash va klaster tizimida rivojlantirish bo'yicha kichik korxonalarini tashkil etilmayotganligi, faqatgina yirik korxonalar faoliyati bilan cheklanib qolganligi natijasida tizimli hamkorlik yo'lga qo'yilmaganligi hamda tarmog'ni monopollashuviga olib kelmoqda; oziq-ovqat mahsulotlari bo'yicha klaster tizimida mahsulot yetishtiruvchilar, qayta ishlovchilar, boshqa yirik korxonalar o'rtasidagi o'zaro tashkiliy-iqtisodiy va huquqiy munosabatlarning yetarli darajada mukammal emasligi va uni takomillashtirish zarurligi hal qilinishi lozim bo'lgan eng muhim masalalardan biri hisoblanadi. Xususan, oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini 2020-2030-yillarga mo'ljallangan strategiya orqali rivojlantirish quyidagi jadvalda ko'rsatib o'tilgan iqtisodiy ko'rsatkichlarga erishishni ta'minlaydi. 1-jadvaldan ko'rinib turibdiki, Qishloq xo'jaligida 117,3 trln so'mlik (14 mlrd AQSh doll.) qo'shilgan qiymat yaratilgan bo'lsa, uni yillik o'sishi 2021-yilda 3 foizga, 2025, 2030-yillarda esa 5 foizdan kam bo'lmagan holatda o'stirish ko'zda tutilgan. 2018-yilda qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat mahsulotlarining eksporti hajmi 2,3 mlrd. AQSh dollarini tashkil etgan bo'lsa, 2021-yilda uni 3,5 mlrd. AQSh dollari, 2025-yilda 10 mlrd. AQSh dollari, 2030-yilda esa 20 mlrd. AQSh dollariga yetkazish rejalashtirilgan.

1-jadval

O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020-2030-yillarga mo'ljallangan strategiyasini amalga oshirish natijasida erishiladigan asosiy ko'rsatkichlar va indikatorlar.

T/r	Ko'rsatkichlar nomi	Asos (2018 y.)	2021-yilga maqsad	2025-yilga maqsad	2030-yilga maqsad
1	Qishloq xo'jaligida qo'shilgan qiymatning yillik o'sishi	117,3 trln so'm (14 mlrd AQSh doll.)	3 foiz	5 foiz	5 foiz
2	Qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat tarmog'ida ish o'rinlari sonining o'sishi: Qishloq xo'jaligi, Oziq-ovqat sanoati, To'qimachilik sanoati	3 671 300 91 420 140 200	2 foiz 3 foiz 3 foiz	1 foiz 4 foiz 4 foiz	1 foiz 5 foiz 5 foiz
3	Qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat mahsulotlarining eksporti hajmining oshishi	2,3 mlrd AQSh doll.	3,5 mlrd AQSh doll.	10 mlrd AQSh doll.	20 mlrd AQSh doll.
4	Aholi o'rtasida to'yib ovqatlanmaydiganlar ulushi	6,3 foiz	5 foiz	3 foiz	0
5	Qishloq xo'jaligida mehnat unumdorligini oshirish (bir nafar ishchiga bir yilda dollarda)	3 960 AQSh doll.	4 300 AQSh doll.	5 200 AQSh doll.	6 500 AQSh doll.
6	Qishloq xo'jaligidagi issiqxona gaz chiqindilarini kamaytirish	15 740 gigagramm (2016 yil)	10 foiz	30 foiz	50 foiz

Bundan tashqari, 2030-yilgacha bo'lgan oraliqda aholi o'rtasida to'yib ovqatlanmaydiganlar ulushi 2018-yilgi 6,3 foizdan, 2030-yilda 0 foizga pasaytirish, qishloq xo'jaligida mehnat unumdorligini oshirish natijasida 2018-yilgi bir nafar ishchiga bir yilda to'g'ri keladigan 3 960 AQSh dollari, 2030-yilda 6 500 AQSh dollariga yetkazish belgilab qo'yilgan.

Yuqorida keltirib o'tilgan jadvalda, qishloq xo'jaligi strategiyasini 2020-2030-yillarda rivojlantirish orqali ko'plab iqtisodiy tarmoqlarni rivojlantirish nazarda tutilgan. Jumladan, strategiyani rivojlanishi qishloq xo'jaligi va qayta ishlash sohaslarida klaster tizimini rivojlanishiga, oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini esa yuqori darajada iqtisodiy samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari quyidagi bir qator omillarga bog'liqdir.

Birinchiidan, oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida zamonaviy klaster tizimini joriy etish;

Ikkinchiidan, iqtisodiy samaradorlikni oshirishda innovatsion yondoshuvlar va rivojlangan davlatlarning zamonaviy tajribalardan samarali foydalanish;

Uchinchiidan, xarajatlarni minimallashtirish hamda resurs-tejamkor texnologiyalarni tatbiq etish;

To'rtinchiidan, iqtisodiy ko'rsatkichlarni tahlil qilishda zamonaviy KPI baholash dasturlaridan oqilona foydalanish;

Beshinchiidan, qayta ishlash imkoniyatlarini oshirish hamda korxonalar o'rtasida o'zaro hamkorlikni ta'minlash;

Oltinchiidan, zamonaviy kadrlar siyosatini yuritish va mahsulot sifatini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarni tatbiq etish muhim omillar sanaladi.

Qolaversa, 2020-2030-yillarga mo'ljallangan qishloq xo'jaligini rivojlantirish strategiyada ham oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarini iqtisodiy samaradorligini oshirishga qaratilgan ko'plab aniq vazifalar ko'rsatib o'tilgan bo'lib, ulardan samarali foydalanish va amaliyotga tatbiq etish maqsadga muvofiqdir.

O'zbekistonda oziq-ovqat sanoati korxonalarini faoliyatining tez rivojlanib ketmasligiga asosiy sabab aylanma mablag'larning yetishmasligi, xomashyolar tanqisligi, ularning faoliyatini to'xtat qolishi va boshqalardir. Shuningdek, respublikada oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish va samaradorligini oshirish bo'yicha bir qator tadqiqot

ishlari amalga oshirilayotgan bo'lsada, hududiy xususiyatlarni inobatga olish hamda raqobat muhitini yaratuvchi korxonalar faoliyatiga qo'yilgan talablar, unga ajratilgan imtiyozlardan samarali foydalanish, aholining oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan iste'mol darajasi va ishlab chiqarish hajmini iqtisodiy matematik modellar asosida chuqur o'rganishni talab etadi. Ushbu tahlillar asosida esa mazkur sanoat korxonalarining boshqaruv mexanizmini takomillashtirish va shu asosida raqobatga kirishish mumkin ekanligini ko'rishimiz mumkin.

Oziq-ovqat sanoati korxonalar faoliyatini rivojlantirish uchun uning boshqaruv mexanizmini takomillashtirish xususiyatlari to'g'risida mulohazalar yuritilganda, birinchi navbatda har bir iqtisodiy faoliyat turida bo'lgani kabi tavakkalchilik bilan bog'liq faoliyat tushuniladi. Chunki umumiy ma'noda tavakkalchilik – tadbirkorlik faoliyatini yuritishda xavf-xatarga va tahlikaga borishdir. Tavakkalchilik tadbirkorlik faoliyatining tub negizi bo'lishiga sabab:

birinchidan, tadbirkorning tavakkalchilik asosida faoliyat yuritishini iqtisodiy mustaqilligi, faoliyat turini erkin tanlashi, ishlab chiqarish vositalaridan erkin foydalanishini bildiradi.

ikkinchidan, bozor iqtisodiyoti sharoitida tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi subyektlar raqobat kurashiga kirishadi.

uchinchidan, tadbirkor tavakkalchilik bilan ish boshlaganda boshqa qator omillar ta'sirida ham tahlikaga borishi mumkin. Jumladan, iqtisodiyotdagi mavjud nobarqarorlik holati ishlab chiqarish sohasini tanlashda tavakkalchilik xavfini oshiradi. Chunki bu sohaning foydali ekanligi to'g'risida aniqlik darajasi bo'lmaydi.

to'rtinchidan, tavakkalchilik qonunchilikka ham bog'liq, ya'ni amal qilayotgan qonun ostida huquqiy me'yorlardagi qonunchilikka zid holatlar tavakkalchilik xavfini oshiradi.

Oziq-ovqat sanoati agrosanoat majmuyining ajralmas qismi bo'lgan xalq iste'moli tovarlari sanoatining tarmoqlaridan biri bo'lib,

insonning eng eng muhim ehtiyojlarini qondirishga mo'ljallangan. Oziq-ovqat sanoati xalq xo'jaligining muhim, ko'p tarmoqli, ijtimoiy yo'naltirilgan tarmog'i bo'lib, keng assortimentdagi yuqori sifatli iste'mol tovarlari ishlab chiqarishni ta'minlaydi. Natijada mehnatga layoqatli aholi bandligini ta'minlash, uning salomatligi va farovonligini oshirishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, oziq-ovqat sanoati ko'plab turdosh tarmoqlar bilan chambarchas bog'liq; qishloq xo'jaligi, kimyo va mashinasozlik sanoatining rivojlanishiga hissa qo'shadi.

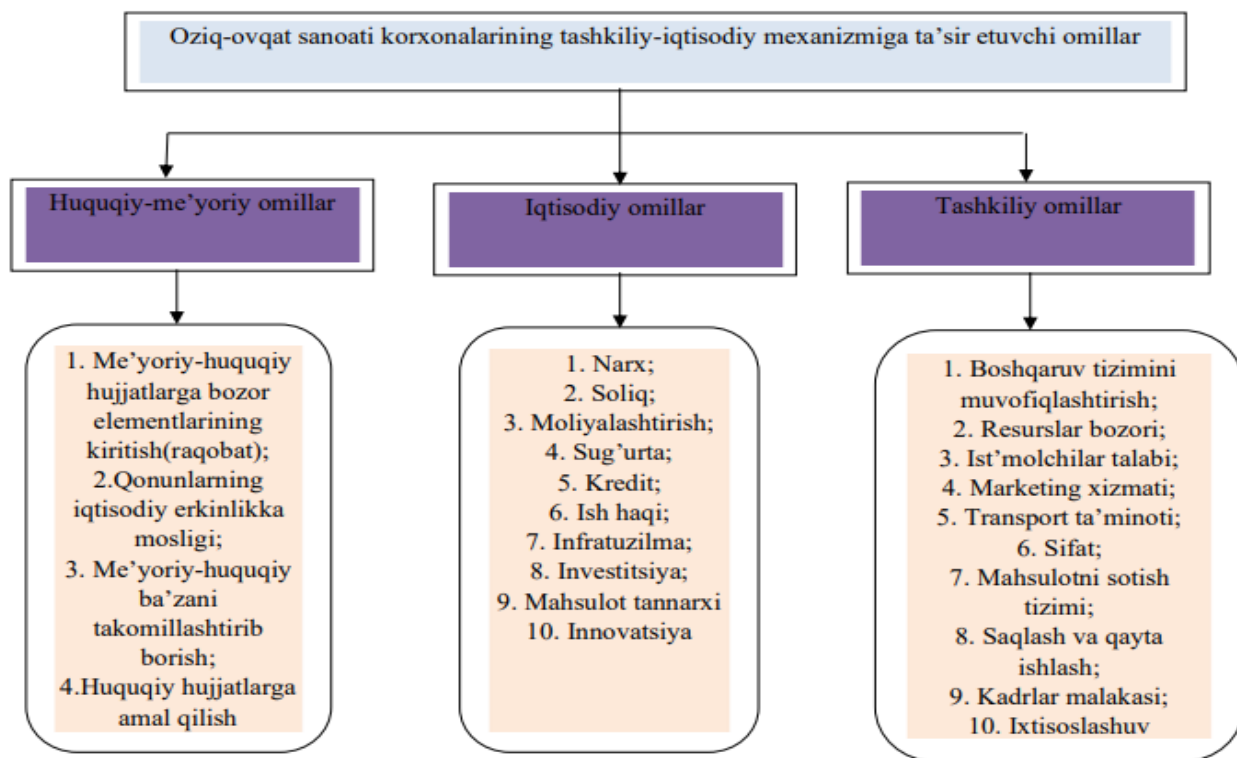
Oziq-ovqat sanoatining rivojlanishi birinchi navbatda texnologik salohiyatining samaradorligi quyidagilar bilan belgilanadi:

1. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetkazib berish;
2. Ushbu sanoat uchun qurilgan obyektlarning mavjudligi;
3. Barcha turdagi energiya resurslari bilan ta'minlash;
4. Transportning samarali ishlashi.

Innovatsiyalar korxonalar muvaffaqiyatining asosiy elementlaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda ular oziq-ovqat sanoatida muhim rol o'ynay boshladilar, bu odatda yetarlicha yetuk va sekin rivojlanayotgan sektor sifatida belgilandi.

Oziq-ovqat sanoati korxonalarining boshqaruv mexanizmini takomillashtirish hisobiga ushbu sohada sezilarli iqtisodiy samaradorlikka erishish mumkin ekanligini ko'rishimiz mumkin. Ushbu natijaga erishish uchun esa oziq-ovqat sanoati korxonalarining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmiga ta'sir etuvchi omillarni alohida turkumlab olish va shu asosida har bir omilni korxonalar faoliyatiga ta'sirini baholash lozim.

1-rasm ma'lumotlaridan xulosa qilish mumkinki, barcha korxonalarda bo'lgani kabi huquqiy-me'yoriy omillarni korxonaning boshqaruv mexanizmiga eng yuqori ta'sir etishini va undan keyingisi esa iqtisodiy omillar hisoblanadi. Bunga biz o'ndan ortiq omillarni kiritib har birini ta'sirini baholash mumkin.

1-rasm. Oziq-ovqat sanoati korxonalarini boshqarish mexanizmini takomillashtirishga ta'sir etuvchi omillar⁵

Oziq-ovqat sanoati korxonalarining mahsulotlarini turkumlashda ularning har xil xususiyatlarini hisobga olib ularning boshqaruv strukturasi ham turlicha shakllantiriladi. Shuningdek, mustaqil iqtisodiy faoliyat va javobgarlik tadbirkorlik faoliyatini yuritishning o'ziga xos xususiyatlaridan biri hisobiga ushbu korxonalarda boshqaruvning eng zamonaviy usullaridan foydalanishlik talab etiladi. Bu xususiyat tadbirkorlik mohiyatidan kelib chiqib, tadbirkorning iqtisodiy mustaqilligi, teng huquqli bo'lishi bilan ham ifodalanadi. Tadbirkorning tavakkalchilik bilan faoliyat yuritishi ham uning iqtisodiy

mustaqilligidan, faoliyat turini erkin tanlashidan dalolat berib undagi boshqaruv mexanizmi ham o'ziga xosligi bilan ajralib turadi.

Shuni ta'kidlash joizki, oziq-ovqat sanoatida kichik korxonaning o'ziga xos boshqaruv mexanizmlari va xususiyatlari to'g'risidagi masala ham munozaralidir. Ularni ikki guruhga ajratib boshqarish va o'rganish mumkin, ya'ni iqtisodiy va ijtimoiy guruhlarga. Oziq-ovqat sanoatida kichik tadbirkorlikning iqtisodiy xususiyati bo'lib, uning tub vazifalarini faoliyat turi sifatida va tadbirkorning mulkdor sifatida mos kelishi hisoblanadi. Eng muhimi, kichik tadbirkorlikning ijtimoiy xususiyati jamiyatda ijtimoiy tanglikni pasaytiradi va bozor munosabatlarini

⁵ Turg'unov, M. (2021). Oziq-ovqat sanoati korxonalarini faoliyatini boshqarishning o'ziga xos ayrim xususiyatlari. SJ International journal of theoretical and practical research, 1 (2),65-75.

chuqurlashtirishga olib keladi. Barcha tadbirkorlik faoliyati, xususan, oziq-ovqat sanoati tadbirkorligi uchun ham yaratilayotgan mahsulotning iste'mol qilinishi, uning savdodagi xarid miqdori muhim ahamiyat kasb

etadi. Shu bois, tadbirkorning boshqaruv mexanizmi masalalarini yaxshi anglashi tadbirkorlikni rivojlantirishning muhim omili hisoblanadi.

2-Jadval

Iste'mol mollari ishlab chiqarish tarkibi (foizda)⁶

Yillar	2000	2005	2010	2015	2020
Jami	100	100	100	100	100
shu jumladan:					
oziq-ovqat mahsulotlari	46,9	39,6	38,2	43,1	33,6
vino-aroq mahsulotlari va pivo	7,3	3,4	3,7	2,9	2,7
nooziq-ovqat mahsulotlari	45,8	57	58,1	54	63,7

Yuqoridagi jadval ma'lumotlaridan ma'lumki, mamlakatimizda o'tgan yillar davomida oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish ulushini sezilarli ravishda boshqa mahsulotlar ishlab chiqarilishiga nisbatan kamayib borayotganligini tahlil qilishimiz mumkin. Ushbu tahlil asosida mamlakatda oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarilishini kamayish tendensiyasida ketmoqda deb aytish notog'ri deb qarash mumkin. Buning sababi mahsulotlar aynan oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish sezilarli darajada kamayganini ko'rishimiz va oziq-ovqat mahsulotlarini xavfsizligini ta'minlash birinchi darajadagi maqsad qilib olinganligini ko'rishimiz mumkin bo'ladi.

Tadqiqot maqsadiga erishish va muayyan vazifalarni hal qilish uchun tadqiqotda quyidagi usullardan foydalanilgan:

✚ Monografik – turli mamlakatlarda innovatsion faoliyatni boshqarish bo'yicha jahon tajribasini o'rganishda;

✚ Mavhum – mantiqiy-sabab-oqibat munosabatlarini o'rnatish, xulosalar va takliflarni shakllantirish;

✚ iqtisodiy-statistik – mamlakat oziq-ovqat sanoati korxonalarining innovatsion salohiyatini rivojlantirishning hozirgi holati va tendensiyalarini tahlil qilish;

✚ tahlil va sintez usullari, hisoblash va konstruktiv – oziq-ovqat sanoati korxonalarining innovatsion rivojlanishini boshqarishning iqtisodiy mexanizmi samaradorligini baholash va innovatsion faoliyatni takomillashtirish yo'nalishlarini asoslashda;

✚ qiyosiy tahlil – oziq-ovqat sanoati korxonalarining innovatsion faoliyatini boshqarishning o'ziga xos xususiyatlari bo'yicha yetakchi mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan taklif etilgan metodologik yondashuvlar, tushunchalar, ishlanmalar va takliflarni batafsil o'rganishda.

Boshqaruv qarorlarini qabul qilish eng yaxshi harakat va chora-tadbirlarni izlashni talab qiladi, ikkinchisi esa an'anaviy va innovatsion

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston Strategiyasi. Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2021. - 157 b.
2. We ARE Social xalqaro agentligining yillik hisoboti. <http://wearesocial.com/global-digital-report-2019>.
3. Disser.tsutmb.ru.
4. <http://www.dissercat.com>.
5. <http://www.dissercat.com>.
6. dlin.rsl.ru/Coaderview.
7. <http://pscgospace/cgiav/org>.
8. <http://setd/ohiolink/edv>.
9. Как торговаться на восточном базаре. / Авт. – сост. А.И.Брестский. М.: АСТ; Мн.: Харвест, 2006. - 96 с.

usullar, xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan faoliyat yuritish uslublari o'rtasidagi qarama-qarshiliklar paydo bo'lishi sababli ko'pincha qiyinlashadi. An'anaviy faoliyat turidan yangi faoliyat turiga bunday o'tish bosqichma-bosqich, amalga oshiriladi, baholashni, yangi salohiyatni to'plashni, harakatlarni amalga oshirishning samarali usullarini izlashni talab qiladi.

Xulosa va takliflar. Mamlakatimizda oziq-ovqat sanoati korxonalarini faoliyatini boshqarish mexanizmi ta'sir etuvchi omillar va ularning o'ziga xos xususiyatlarini tadqiq etish asosida quyidagi xulosalarni qilish mumkin:

– oziq-ovqat mahsulotlariga ehtiyoj hamisha yuqori bo'lganligini, bu ehtiyoj bundan buyon ham ortib borishini hisobga olib, mazkur sohadagi tadbirkorlik subyektlari faoliyatini yanada rivojlantirish zarur;

– oziq-ovqat korxonalarining xomashyo manbai bo'lgan qishloq xo'jaligida sanoat ishlab chiqarishning kichik sanoat korxonalariga davlat ko'magini berish hamda ularga qo'shimcha imtiyozlar yaratish; oziq-ovqat sanoati korxonalarini ishlab chiqarish salohiyati, bilimi hamda malakasini oshirish tizimini yangilash va takomillashtirish.

Oziq-ovqat sanoati korxonalarida boshqarish mexanizmi ta'sir etuvchi omillar va ularning o'ziga xos xususiyatlarini tadqiq etish asosida quyidagi xulosalarni qilish mumkin: oziq-ovqat mahsulotlariga ehtiyoj hamisha yuqori bo'lganligini, bu ehtiyoj bundan buyon ham ortib borishini hisobga olib, mazkur sohadagi tadbirkorlik subyektlari faoliyatini yanada rivojlantirish zarur;

oziq-ovqat korxonalarining xomashyo manbai bo'lgan qishloq xo'jaligida sanoat ishlab chiqarishning kichik sanoat korxonalariga davlat ko'magini berish hamda ularga qo'shimcha imtiyozlar yaratish; oziq-ovqat sanoati korxonalarini ishlab chiqarish salohiyati, bilimi hamda malakasini oshirish tizimini yangilash va takomillashtirish.

10. Бухгалтерский учет в сфере услуг. Учебник. М.А.Вахрушина, Т.П.Карпова, А.М.Петров и др.- М.: Рид Групп, 2011. – 576 с.

11. <http://setd.ohiolink.edv>.
12. <http://www.dissercat.com>.
13. Qudratov G'H., Abduraimov B.A., Pardayev M.Q. va boshqalar. Savdo iqtisodiyoti muammolari. O'quv qo'llanma. – T.: "Iqtisod-moliya" nashriyoti, 2016. – 508 bet
14. Turg'unov, M. (2021). Oziq-ovqat sanoati korxonalarini faoliyatini boshqarishning o'ziga xos ayrim xususiyatlari. SJ International journal of theoretical and practical research, 1 (2),65-75.

⁶ Turg'unov, M. (2021). Oziq-ovqat sanoati korxonalarini faoliyatini boshqarishning o'ziga xos ayrim xususiyatlari. SJ International journal of theoretical and practical research, 1 (2),65-75.